

Universitatea "Babeş-Bolyai", Cluj-Napoca

Facultatea de Istorie și Filosofie

Școala doctorală Istorie, Cultură, Civilizație

Teză de doctorat

Rezumat Română

Îndrumător Științific:

Prof. Univ. Dr. Gheorghe Cipăianu

Doctorand:

Mihai Mureșan

2012

Universitatea "Babeş-Bolyai", Cluj-Napoca

Facultatea de Istorie și Filosofie

Școala doctorală Istorie, Cultură, Civilizație

**Construcția și Funcțiile Spațiului Public în Regimul Comunist din
România**

**The Construction and Functions of Public Space in the Romanian
Communist Regime**

Îndrumător științific:

Prof. Univ. Dr. Gheorghe Cipăianu

Doctorand:

Mihai Mureșan

2012

Cuprins

Introducere. Teorii despre spațiul public de-a lungul anilor. (p.4)

Cap. I. Spațiu public între 1948-1953. Schimbările spațiului public în primii ani ai României comuniste. (p.34)

Cap. II. Spațiul public între 1953-1964. România de la moartea lui Stalin la Declarația de Independență din 1964 (p.88)

Cap. III. Spațiul public între 1964-1971. O falsă normalizare a societății? (p.139)

Cap. III. Spațiul public între 1971-1989. Moartea unui miracol (p.191)

Cap. IV. Concluzii. Prăbușirea. Lecțiile spațiului public (p.252)

Bibliografie (p.261)

Cuvinte cheie: spațiu public, comunism, România, Ceaușescu, opinie publică, 1945-1989

Rezumat

Traiectul rectiliniu al timpului istoric imaginat de Marx implică prin caracterul său determinist o viziune a lumii ce se îndreaptă inexorabil spre lupta supremă dintre asupritori (oricare ar fi ei) și proletariat. Indiferent de voința oricăror oameni, timpul marxist își va atinge în cele din urmă finalitatea prevăzută. Prin Lenin, acest viitor îndepărtat poate fi grăbit cu aportul celor aleși, revoluționarii de profesie, limitând astfel numărul celor creați să dirijeze destinele unui proletariat nepregătit încă (chiar inexistent în cazul rusesc), tot așa cum Stalin va limita prin programul socialismului într-o singură țară nu doar numărul aleșilor ci și planul geografic al instaurării mult visatului comunism. De global la național, regimul devine, nu fără a putea fi prevăzut nu doar antecamera fascismelor și nazismului dar și continuatorul firesc al acestora.

Victoria europeană și asiatică a sistemului sovietic, exportul modelului transformă regimul într-un monolit ce înglobează jumătate de planetă. Fie la scară globală, fie la cea mult mai mică a unei regiuni sau națiuni, modelul este replicat identic, diferența fiind una de interes a potentatului local fie spre industrializare fie spre agricultură, armament, inginerie socială. După 50 de ani de comunisme prăbușirea acestora a dovedit că controlul unor spații economico-politico strategice nu este suficient atunci când vrei să transformi structura adâncă a unei societăți.

Dar ce este suficient? Care sunt domeniile, spațiile, care este de fapt rețeta de succes atunci când un stat ideocratic și totalitar încercă să impună propria sa versiune de adevăr? Vom încerca în

cadrul lucrării noastre să descifrăm părți ale acestei probleme, referindu-ne atât la spațiul românesc cât și la cei considerați de liderii bucureșteni ca modele.

Care au fost angrenajele prin care statul totalitar a încercat să controleze mulțimea de oameni supusă și trecerea ei din viața privată, individualistă așa cum deseori regimul acuza pe cei ce refuzau să adere la valorile sale, la viața publică, agora a puterii înțeleasă ca mijloc de îndeplinire a unui ideal perfect și incoruptibil?

Vom încerca să răspundem acestor întrebări folosindu-ne de propriile mesaje ale elitei comuniste precum și de o abordare din perspectiva interdisciplinarității teoretice, pentru a construi un schelet a ceea ce putea să însemne control public. Vom vedea totodată mecanismele reflexe la acest mod de a suprima tot ce nu era dogmatic, fie că sunt de acceptare propagare și perpetuare, fie că sunt de respingere.

În planificarea umana, adevărul propus nu este neapărat adevărul real, în cazul comunist dogma devenind un factor de modificat în abordare dar nu și teoretic în esență. Lipsa unei posibilități reale de a regândi fundamentele regimului duc, așa cum s-a demonstrat, la eșec.

În final vom încerca să demonstrăm că modelul nu este atipic societăților umane, iar ceea ce îl deosebește de experimente anterioare ține de scara la care se desfășoară, de gradul de represiune reală sau indusă, precum și de coeziunea anterioară a societății care poate împiedica dimensiunile reale, voite ale schimbărilor sociale.

Toate aceste limitări teoretice și sociale, vom demonstra, se propagă în lumea postcomunistă, fie ca lecție uitată, ca amnezie sau ca propagare a idealului eșuat, în efecte de durată lungă sau medie.

Din perspectiva deconstructivismului occidental contemporan, reprezentat de Jacques Derrida, spațiul public ca loc de manifestare al grupurilor, de perversitate a lor, este specific doar unei societăți de consum. Pentru el, și pentru mulți alții – amintim doar de Paul Valéry, sau Althusser – marxismul nu are de ce să își întindă influența în acest cadru, el fiind prea moral pentru a opera un astfel de gest. Spațiul public nu caracterizează spectrele de care vorbește Marx în deschiderea Manifestului, ci mai degrabă fantome (a se citi, reclame sau eroi) deci o perversitate a unui ideal socialist de către neo-capitalism. Ei considera totalitarismul de tip stalinist ca fiind o versiune de marxism, alta decât cea potrivită pentru societățile contemporane, deci ușor de eliminat teoretic.

Problema care se ridică atunci când vorbim de comunism este însă diferită. Marea Parada cum o numește Jean-François Revel, sau marșul public al marxismului nu a încetat niciodată să se anunțe și să se autolegitimeze public, indiferent de variantele totalitarist-utopice pe care le-a încercat. În fața unui public terorizat, comunismul și-a putut pune ce mască vroia, vopsită atent în culorile victoriei inevitabile sau a predestinării misiunii sale. Înțelegerea pervertită a acestei situații după 20 de ani de la căderea regimului comunist din Europa de Est, duce inexorabil la situații paradoxale. Reinterpretarea istoriei riscă să se facă după principiile celor care au reprezentat modele pentru cei ce au răpit libertatea în numele unor spectre timp de aproape 50 de ani.

Proiectul nostru propune analiza spațiului public în totalitarism, plecând de la ideea că în acest caz – cel românesc – vorbim de un spațiu controlat, unde nu se poate manifesta oficial nici un fel de critică. În caz contrar, statul omnipotent recurge la violență – în fond catehismul ideologic nu

recunoaște multitudine de opinii – sau maschează situațiile posibil volatile ca fiind minoritare, operă a unor grupuri marginale dezaxate sau rău intenționate - a se citi potrivit propagandei oficiale subversive. Totodată vom încerca să definim acest spațiu ca unul legitimator pentru lideri impuși, nu aleși, care caută ca prin prezența atent regizată, să pară a se identifica cu cei pe care i subjugă. În fine o ultimă direcție ține de reprezentarea externă a elitei interne, de regia protocolului pentru invitați din Occident fără a omite rolul și locul ambasadelor României în perpetuarea miturilor oficiale în străinătate: statul libertăților, Conducătorului, etc.

Ce se întâmplă cu marea masă redusă la o stare amorfă sub impactul conjugat al forțelor de care sistemele totalitare nu duc lipsă? O simplă plimbare, o legătură de moment cu cineva aflat sau nu în atenția Securității, poate crea situații extrem de neplăcute pentru cel vizat. A fi obligat să se justifice, să demonteze o acuzație construită pe principiul asumat de Vasili Grossman: vinovat până la proba contrarie. O mare de oameni urmăriți, de vinovați, oricând gata de a da răspuns unor acuze de multe ori aberante.

Despre soarta oamenilor de rând, dar mai ales a felului în care puteau păcăli unele limite impuse de regim - și regimul nu ducea lipsă de reguli – lucrările de specialitate evită să vorbească. Accesul la un univers societal dispărut, îngreunat și de dezinteresul parțial al surselor scrise față de ceva ce autorilor acelor vremi li se părea de la sine înțeles: unde se mergea la plimbare, cum se desfășura o angajare, care erau preferințele diferitelor categorii sociale de la alimentație la locuri de loisir, care era modul în care traiectul vieții își ducea banalitatea cotidiană. Aceste lucruri încă scapă. Istoriografia ce se ocupă cu studiul perioadei comuniste, prinsă între cazul excepțional al călăului și cel al victimei, nu poate da decât exemple – e drept că adeseori de neimaginat – despre realitățile de atunci. Însă aceste exemple nu reușesc decât în cazuri speciale să prezinte o realitate negată din start de o parte a intelectualității vestice. De cealaltă parte, miracolul este că istoria ca și critică a reușit să analizeze veridicitatea și valoarea surselor documentare în ceea ce privește perioada în cauză. Momentul este propice așadar pentru o valorificare de ansamblu a unei lumi pe care ne-o amintim simplu, deformat sau am uitat-o deja.

Ceea ce Soljenitîn a reușit prin Arhipelagul Gulag, a aduce exemplul banal a unei realități îngrozitoare în fața unui public occidental educat în mitul miracolului sovietic, iar înainte de asta prin nuvela O zi din viața lui Ivan Demisovici se poate transpune teoretic și spațiului românesc. Nu însă prin a încerca exerciții de morală, ci prin studiu istoric critic, printr-un demers specializat și atent. Este de datoria altcuiva de a urma calea deschisă de dizidentul rus în prezentarea literară a utopiei comuniste românești.

În cele din urmă, considerăm că lipsa unui răspuns atent la problemele de mai sus duce inevitabil la o viziune unilaterală a subiectului. A urma doar calea descrisă de linia criticii societății de consum, în așteptarea miracolului lumii desprinse de astfel de tentații negative, fără a studia și modelele extreme totalitare la care societatea poate fi supusă poate duce la un paradox periculos. O societate ieșită din totalitarism dar dezamăgită de alternativa liberală să alunece grației acestei interpretări unidirecționate înapoi spre o formă marcată de paternalismul unei elite, a unei persoane, a unei ideologii. Care niciodată nu lasă loc contrariilor. A omite voit una din fațetele problemei este identic cu a minți.

Nu vom enumera aici diferitele dezbateri în ceea ce privește problematica de față. ne vom angaja doar a prezenta în bibliografia anexată titlurile care ating parțial subiectul ales. Este de altfel dificil să

prezentăm o literatură axată exclusiv pe subiect, din cauza multitudinilor de probleme pe care cercetarea noastră le ridică unele dintre ele studiate în parte de diferiți autori.

Vom prezenta o abordare interdisciplinară, axată pe un cotor al criticii istorice pe care se însăilează o serie de științe complementare demersului. Vârful fiind reprezentat de părțile componente prezentate enumerarea elementelor metodologice.

Argument:

Deși există un volum de arhivă destul de consistent, de studii și articole care fac referire la tema spațiului public în general și asupra celui comunist în particular, considerăm că lipsește o viziune de ansamblu cu privire la tehnicile folosite de regimul comunist din România în raport cu spațiul public. Lucrările au mai mult un caracter particular, specializat: propagandă, limbă de lemn, legislație, psihologie socială, sociologie, controlul mulțimilor. De aceea insistăm asupra faptului că o viziune unitară asupra problematicii propuse este absolut necesară în înțelegerea sistemului comunist atât la nivelul discursului cât și în planul aplicabilității practice a măsurilor sale de control specifice. Considerăm că din perspectiva elitei, spațiul public oferă în primul rând mult dorita legitimare, și totodată încercăm să opunem definiții spațiului public ca unul de consum, ipoteza potrivit căreia în regimurile totalitare, el reprezintă mijlocul cel mai periculos de coerciție psihică, de spălare a creierelor, de legitimare a unor false elite.

Propunem așadar ca și ipoteză de lucru opoziția dintre mitului statului de consum, unde există libertăți și mitul statului absolut, totalitar comunist unde acestea sunt suprimate în numele unor idealuri supra-umane. Considerăm greșită interpretarea pozitivă a marxismului ca ideologie moral superioară societății definite capitaliste. Propunem opoziția dintre faptele comunismului și faptele liberalismului democratic nu dintre idealul comunist și faptele liberalismului sus amintit. Pentru aceasta vom încerca centralizarea înțelegerii spațiului public, printr-o abordare pluridisciplinară, care să limiteze eventuale critici cu care alegerea perspectivei unice, istorice s-ar putea confrunța. Scopul declarat este de a plasa în perspectivă comparativă discursul desfășurat în arealul public vs. acțiunile propriu-zise de coerciție.

În plan din perspectiva reprezentării în străinătate prin intermediul ambasadelor României, dorim de asemenea să verificăm ipoteza potrivit căreia acestea sunt promotoarele unei imagini contrafăcute a societății pe care susțin că o reprezintă.

Cercetările ulterioare vor confirma sau infirma și totodată extinde ipotezele de lucru.

Metodologie de lucru orientativă:

- plecăm de la definițiile spațiului public, specifice sociologiei, filosofiei contemporane și antropologiei în studiul domeniului vizat.
- în paralel urmărim definirea termenilor de specialitate fiecărui domeniu adiacent studiului, rolul și locul mitului, valorile psiho-sociale ale actului public legitimant de-a lungul istoriei

- definirea spațiului public, rolul și locul lui în teoriile marxist-leniniste, neo-marxiste și neo-liberale
- notarea ipotezelor de lucru, a punctelor de plecare
- studierea teoriilor despre spațiul public ca spațiu de consum și de control
- rolul și locul ideologiei în discursul public. Teme și limbaj.
- teoria spontaneității maselor ca și legitimare a elitei autoimpuse
- propaganda oficială, presa, discursul public.
- controlul spațiului prin apropierea și detașarea elitei de mase
- construirea spațiului public ca zonă de control
- delimitarea spațiului public de cel privat
- rolul și locul adunărilor omagiale, de comemorare, aniversare, funerare
- rolul propagandei și efectele ei asupra vizitatorilor din străinătate
- rolul ambasadelor României în propagarea tipului de discurs oficial dorit
- analiza cantitativă a reprezentărilor în spațiul public în presa oficială
- valorificarea categoriilor sociale, a culturii, artei, personalităților interne și internaționale în numele propagandei de partid
- politici de control public, legislație și masuri de coerciție
- delimitări cronologice și spațiale la perioada de manifestare a regimului comunist de la noi, ca și reper de lucru: 1947-1989
- abordare interdisciplinară, folosirea psihologiei, sociologiei, lingvisticii
- prezentarea materialului studiat în confirmarea sau infirmarea ipotezelor urmărite
- trasarea unor concluzii generale despre subiect și identificarea unor direcții viitoare de cercetare, pe baza ipotezelor de lucru de mai sus
- (studiu de presă, arhive, memorialistică adiacent)

Materiale de lucru:

Bibliografie generală istorică, sociologică, lingvistică, antropologică, filosofică (BCU, Biblioteca Academiei, alte biblioteci)

Bibliografia de specialitate asupra noțiunii de spațiu public (BCU, Biblioteca Academiei, alte biblioteci)

Bibliografia istorică de specialitate axată pe perioada comunistă (BCU, Biblioteca Academiei, alte biblioteci)

Presa contemporană epocii studiate (Biblioteca Academiei, BCU colecțiile Scânteia precum și presa de provincie din Transilvania)

Lucrări de popularizare în străinătate

Arhive (Arhivele Statului Cluj Napoca, Târgu Mureș, Miercurea Ciuc, etc.)

Lucrări de memorialistică (BCU, Biblioteca Academiei, alte biblioteci)

Presa internațională (Colecții Online)

Materiale de Istorie Orală

Arhivă multimedia proprie și on-line

Alte surse și materiale